

gát. (Nem érdemes párhuzamot keresni a Tiger Lillies csapattal: ők nem zenekara, hanem előadói voltak e darabnak, egyfajta szerzői színház, lenyűgöző erővel és jelenléttel.) A hozzáadott anyag, a nyelvi fűszer, Parti Nagy Lajos inkább (meg)írásnak nevezhető fordítása nagyszerűen találkozik a műfajjal, mégsem „ül rá”, és nem önmagáért van: a túlzások, sallangok, torzságok, kicsavart fordulatok, rémségek gazdag nyelvi boltja ez. Mely nyelv azonban önmagában kevés lenne színpadon: el is kell tudni mondani. S lám, amit oly ritkán láthatunk a kiváló Parti Nagy-szövegekkel megesseni: nem idegen tollak maradnak – az Örkeny társulata meg Ascher szárnyal velük.

JULIAN CROUCH – PHELM MCDERMOTT:
JÓGYEREKEK KÉPESKÖNYVE (Örkény Színház)

A magyar változatot írta: Parti Nagy Lajos. **Zene és dalszövegek:** The Tiger Lillies. **Díszlet:** Izsák Lili. **Jelmez:** Nagy Fruzsina. **Zenei vezető:** Darvas Ferenc. **Rendező:** Ascher Tamás.

Szereplők: Gálffi László, Máthé Zsolt, Széles László, Csujá Imre, Bíró Kriszta, Für Anikó, Hámori Gabriella, Kerekes Éva, Pogány Judit, Takács Nóra Diána, Debreczeny Csaba, Polgár Csaba.

Sz. Deme László

Íme, az ember

ROLF HOCHHUTH: A HELYTARTÓ

Fél évszázados és időről időre újra fellobbanó vita tárgya, hogy a második világháború idején miért nem állt ki XII. Pius pápa a holokauszt ellen, s a népi biznyítékainak ismeretében miért nem mondta fel a Hitlerrel kötött konkordátumot. Az egyház szerint a pápa megtette kötelességét, hiszen a kolostorok pápai parancsra bújtatták a római zsidóságot, elítélő nyilatkozat pedig a protestáló holland püspökök esetére hivatkozva nem történt, nehogy az apostoli felszólalás még súlyosabb megtorlásra készítse a nácikat. Az ellentábor viszont arra hivatkozik, hogy ha a münsteri von Galen érsek tiltakozása nyomán állt le a szellemi fogyatékosok kiirtását célzó eutanáziaprogram, mi mindent érhetett volna el akkor a katolikus egyházfő. XII. Pius azonban óvta pártatlansága látszatát, rezidenciája egyaránt nyitva állt a szövetséges és a központi hatalmak diplomatái előtt. A háború alatt Németországot a keresztény Európa oltalmazójának tettezte a bolsevik ár ellenében, a háború után pedig a győzteseket intette, hogy Németországot ne a kollektív bűnösség jegyében kezeljék. Személye és ténykedése ellentmondásos, pró és kontra állnak hadrendben az érvek, még a zsidók sem egységesek a megítélésében. Tény azonban, hogy a Krisztus parancsait gyilkosokra és áldozatokra egyaránt alkalmazó diplomáciai tétovaság és cinkos hallgatás temérdek erkölcsi aggályt vet fel, melyekre a német író, Rolf Hochhuth igyekezett választ találni 1963-as, meglehetősen botrányt keltő művében.

A helytartó dokumentumok és fikció keveréke alapján vizsgálja a miérteket. Verssorokba tördelt dialógusokban és jeleneteknek álcázott terjengős epikában tűnik fel a holokauszt irracionális háttere és borzalma, az áldozatok hősies menekítése, valamint az egyház tunyasága. Történelmi szereplők keverednek kitalált alakokkal, így a Vatikánnak bizonyítékkal szolgáló és a rendszert belülről bomlasztó, áldozatmentő SS-hadnagy, Gerstein vagy doktor Mengele és XII. Pius figurája mellett feltűnik az írói képzelet szülte Riccardo atya, akit az egyházfő teszetoszasága fölötti szégyen auschwitzi mártíromságba hajszol. Bár igazán drámai alakokat és helyzeteket is felsorakoztat a darab, maga a téma inkább publicisztikai, mintsem drámai, ezért több párbeszéd is didaktikus szövegekben hömpölyög, s a rájuk telepedő unalmat nem menti a vállalkozás nagyszabású volta sem. Tézisdráma, amely nagyobb gondot fordít a történelem „mitologikus” hátterének bemutatására, mint a karakterek életre keltésére. A történelem dokumentálásának szándéka ránehezedik, elnyomja és sematizálja mind a szereplőket, mind a helyzeteket, s arányaikban eltolódnak a szimbólumok felé. Gerstein és Riccardo karaktere hordozza leginkább magában a drámai hőst, ám alakjuk és történetük feloldódik a számtalan mellékszálban, melyek ugyan a darab lényegét hordozzák, de elfolyósítják az anyagot. Viszont éppen ez a szabadság tűnhetett remek kiindulási pontnak a kaposváriak megszokott ensemble-játékának kibontakoztatására. Hochhuth darabja mind

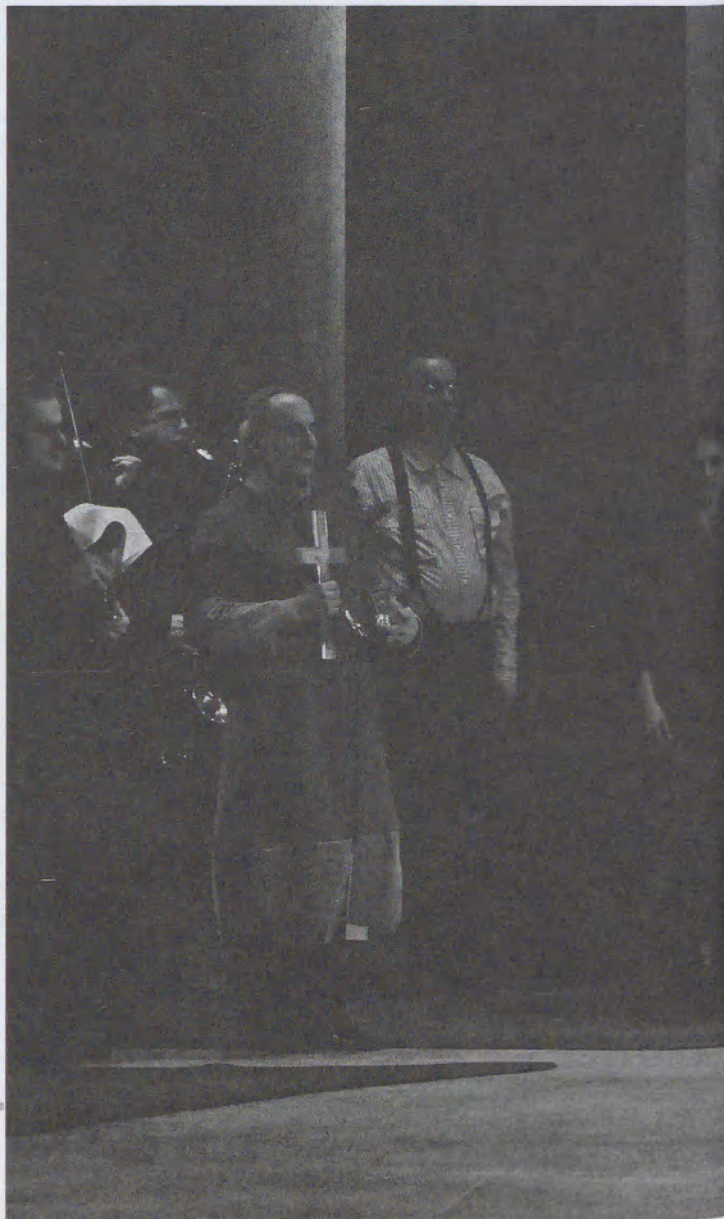
méretében, mind sötét humorában kitűnő alapnak ígérkezik egy Mohácsi-előadáshoz.

Mohácsi János rendezése ezúttal is konok céltudatossággal halad a célja felé. Nem érdekli, unalmas-e, hosszú-e, túlnyújtott-e, egyszerűen végigmegy az úton a társulattal, s hozzászól a társadalmi vitához, amely egyrészt napihír-frissességgel bír a holokauszt-tagadó püspök és a pápa viszonyának apropóján, másrészt napjaink Magyarországnak kirekesztő, rasszista és struccokhoz méltó megnyilvánulásai okán is aktuális. Van egy rész az előadásban, ahol az auschwitzi epizódok megelevenítése helyett a társulat tagjai a színpad szélén ülve visszaemlékezések foslányszövegeit olvassák fel. Közvetlen és bensőséges, ahogyan sajátos szertartás szerint egyszerre lapozzák fel a szövegüket, és egymástól veszik át a szót a felolvasandó passzusok sorrendjében. Van, aki szikár és száraz hangon olvas, tisztelettel gondolva az áldozatokra, másnak remeg a hangja, érzékenyül, talán közelebbi emlékek vagy mélyebben gyökerező érzelmek ébrednek benne. Az előadás legsikerültebb mozzanata ez, ahogy a színészek magánembernek öltöztetve, Remete Krisztina jelmezeit levéve, mai ruhában kilépnek a darabból, s színjátszás helyett őszinte hangon megérintenek egy tézisdráma ürügyén, amely már nem is csak a visszaemlékezésről szól, sokkal inkább a ma metaforikus megfeleltetéséről.

Az előadás finoman konkretizálja az általános és történelmi vonásokat, s a darabhoz képest több és részletesebb emberi momentumot dolgoz ki. Gerstein nemcsak zsidómentő, de férfi is: ahogyan feltehetően tisztársai, ő is „felpróbálja” az SS-bankettek pultos Helgáját. A mellékszereplők karakterükhöz illő „magántragédiákat” kapnak. Így lesz a náci férfimurin ifjabb von Rutta nemcsak egy lovagkereszt, hanem egy Mercedes tulajdonosa is, amelyet azonban a jelenet végi bombázásban bosszantó módon oly könnyen elveszít, amilyen könnyedséggel hozzájutott; és ezért kap Berger asszony a viháncolás tetőfokán táviratot a frontról, fia halálhírével. Számtalan hasonló elemet ki lehetne ragadni, hiszen bár az előadás alapvetően az eredeti művet viszi színre, és Mohácsi Istvánt ezúttal nem íróként, kizárólag dramaturgként tünteti fel a színlap, ám a tekintélyes húzások mellett több jelenetet átírtak, helyettesítettek vagy kiegészítettek. Új női szereplőket kreáltak, hogy a társulat hölgytagjai is kivehessék részüket a közös munkából. Márpedig a kaposvári társulatnál mindig is a közösségek abszurd működése az érdekes, s a halmazokba rendezett jelenetek apróságaiából számtalan érdekes megfigyelés és részlet tárul elénk Fodor Viola tágas színpadképeiben. Egészen groteszk, ahogyan az SS-bankett részeg zshivájában felcsendülő zsidó dalra elkomorul a feketébe bújt tisztai kompánia. Az irracionális téboly sűrűsödik a tanteremben, ahol a római parancsnok nádpálcával vizsgáztatja a begyűjtött katolikus zsidókat, és megenyhül, mikor egyikükről megtudja, hogy kitüntetéssel harcolt az

első világháborúban. Mesteri a téblábolás Auschwitzban, amikor az íróasztal körüli részeg tolongásban, a követelőző telefonok közepette nem derül ki, hogy Gerstein hamis parancsot hozott Eichmanntól, pedig már maga az Obersturmbannführer vizslatja a saját aláírását. Az pedig egyenesen fergeteges, amikor a Hitler

Lugosi György, Karácsony Tamás, Nagy Ilona,
Szula László, Kovács Zsolt, Csapó Virág,
Takács Géza és Fándly Csaba

BALRA FENT: Szula László, Felhőfi Kiss László és Rác Panni

JOBBRA FENT: Nagy Viktor, Fábíán Zsolt, Csapó Virág, Némedi Árpád, Felhőfi Kiss László, Kocsis Pál (takarásban), Kelemen József, Rác Panni és Lecső Péter

kicsempészett csizmájának ördögűzésére való előkészületek során egy riadt papocska rossz helyre teszi a szertartás egyik gyertyáját, s kegyes társa rosszalló pillantására újra át kell szöknie egy vastag kelme fölött, hogy az előírásoknak megfelelő legyen a szimmetria. Olykor viszont vontatott egy-egy epizód: kevés dolgot mozdít előre Fontanáék szájbarágós beszélgetése a Bíborossal, és egyoldalú értelmezést sugall az a jelenet, amikor a háború befejeztével a vatikáni teremben keringő fellélegző papi sereg félhangosan mormolja maga elé, hogyan kívánják tovább mételezni a világot az irattár mélyére sülyesztett tények elhallgatásával.

A társulat egységes színészi munkája viszont több rétegben szólaltatja meg a darabot. A második felvonást Lecső Péter hatalmas és tohonya Salzer parancsnokának és Felhőfi Kiss László incifinci beosztottjának parádés kettőse viszi el a hátán. Szintén ők tűnnek fel náci karakterük papi megfelelőiként is, megmutatva a kritikátlan szolgálatkészség másik aspektusát: Felhőfi a berlini nuncius gondoskodó titkáráként, Lecső a pápa kíséretének egyik néma, de elhivatott tekintetű egyházfijaként. Hochhuth szerepösszevonásait remekül hangsúlyozza tovább Mohácsi; nem is a gyilkos-áldozat ellenpólus összekapcsolása

Klencsár Gábor felvételei

a lényeges, hanem egybemosásuk a kettő közti civil, semleges (nek gondolt) létezéssel. Legelegánsabban a zenekar (Csíkvár Gábor, Kápolnás Attila, Kemény György, Kovács Márton) exponálásában nyilvánul ez meg, hiszen a muzsikusok mindenféle környezetben, a Vatikánban és az auschwitzzi Appelpatzon is játszanak. Kelemen József pedáns Dr. Fritsch az auschwitzzi parancsnokságon és kissé számító zsidó Jacobson. Némedi Árpád Eichmannja rajongó zoológus, míg vatikáni rendfőnökként a zsidóbújtatás a mániája. Lugosi György egyként bölcs, de meglehetősen passzív és beletörődő berlini nunciusként és id. Luccani szerepében, katolikus zsidóként. Szula László művelt és simulékony világfi a náci Hirt professzorként és a pápa Bíborosaként, sőt ugyanezt a karaktert mutatja fel, de megszorítva, végletesen kiszolgáltatott helyzetben, római zsidó gyárosként is. Nagy Ilona „semleges” Helgát játszik, kiszolgáltatott a náci tisztnek, de el is fogadja ezt az állapotot.

Doktor Mengeleként Nagy Viktor brillíroz, egészen cinikus, megnyerő értelmiségit alakít, övé a leggonoszabb poén: „Múltkor elfüstöltem Freud unokahúgát. Mit fog vajon szólni a pszichoanalitikusom?” Csapó Virág Sabine Bergere együtt mulat a náccal, majd Julia Luccaniként Rómából internálják a haláltáborba. Gersteinből Kocsis Pál hőst épít, egy spielbergi Schindlert, de azzal a kétségbeesett bénázással, amikor kiderül, hogy két Péter Fontanát is meg kellene mentenie Auschwitzból, lerántja a figurát héroszi magaslátából. Takács Géza Riccardo Fontana atyaként érző és szenvedélyes, szinte romantikus képzeletű fiatalembert alakít, akit majd az önként vállalt láger tör össze.

A szereplők tehát mind emberi, esendő arcukat mutatják, s ezt látjuk a pápa karakterében is. XII. Pius egyben von Rutta, s Kovács Zsolt mindkét esetben átlagembert, egy magasra kapaszkodott nyárspolgárt játszik, aki beszállítóként szolgálja a náci gépezetet, s vagyont gyűjt a háborúból, de sikeresen őrzi katolikus lelkiismeretét is, míg a katolikus egyház fejeként konfliktuskerülő és a mindenki számára előnyös megoldáson rágódó, erélytelen embernek tűnik. A darabban többször utalnak a pápa és Hitler közti párhuzamra, de ez a szerepértelmezés nem az Antikrisztussal mossa egybe a pápát, hanem a kisemberrel. Ahogy nagy szemeket mereszt a szemüveg mögül, ahogy felháborodik Riccardo tiszteletlenségén, ahogy nem akarja megérteni, és görcsösen próbálja elmaszatolni a problémát, ahogyan nekiveselkedik ördögöt űzni Hitler csizmájából, de rendre elgyöngül, kevés az ereje és kifárad, mind-mind azt példázza, micsoda abszurd, hogy valakinek vezetőként, útmutatóként és Isten földi helytartójaként kell cselekednie, miközben pedig nem más, mint – ember.

ROLF HOCHHUTH: A HELYTARTÓ (Csiky Gergely Színház, Kaposvár)

Fordította: Kalász Márton. **Díszlet:** Fodor Viola. **Jelmez:** Remete Kriszta. **Világítás:** Bányai Tamás. **Zene:** Kovács Márton. **Dramaturg:** Mohácsi István. **Rendező:** Mohácsi János.

Szereplők: Kovács Zsolt, Takács Géza, Kocsis Pál, Nagy Viktor, Szula László, Lugosi György, Karácsony Tamás, Némedi Árpád, Kelemen József, Lecsó Péter, Csapó Virág, Serf Egyed, Nagy Ilona, Rácz Panni, Tóth Eleonóra, Felhőfi Kiss László, Fándly Csaba, Fábrián Zsolt.

Zenekar: Csíkvár Gábor, Kápolnás Attila, Kemény György, Kovács Dezső/Kovács Márton.

A mikor legutóbb, 1998-ban a Salzburgi Ünnepi Játékokon láttam a Peter Zadek jegyezte nagyszabású *Mahagonny*-operát – Begbickné: Dame Gwyneth Jones, Jenny: Catherine Malfitano –, bizonyos fokú elégedetlenséggel a címzetthez sohanapján eljutó kritikai üzenetet küldtem a tekintélyes rendezőnek: „Valószínűleg el kellett volna kis időt töltenie nálunk, hogy érzékelje, a szép új világban, a boldogságos magyar újkapitalizmusban mennyire forró és érzéki tapasztalatok sora nyílik egy hiteles interpretáció előtt.”

Azóta a valóság mindinkább igyekszik hitelesíteni a darabot, nemcsak itt, már *ott* is. A *Mahagonny* tipikus válságtermék. Az első nagy gazdasági világválság idején született, és szimptomatikus kifejezése a tömeges anyagi és szellemi elnyomódás kiváltotta anarchiának és káosznak, ami Németországban egyenes úton vezetett a fasizmushoz. A darab 1930-as lipcei bemutatóját botrányba fullasztották a náci, a több mint másfél évvel későbbi berlini előadás (1931. december) már cenzúrázott, meghúzott változatban került színre, 1933-ban pedig Hitler lett a kancellár. A tíz évvel ezelőtti salzburgi előadás idején számos (újbaloldali) publicisztika jelent meg, amely a szociális piacgazdaság összeomlását jövendölte. Az egyik szerző, Neal Acherson a következő címet adta cikkének: „A legarrogánsabb világparancsok alatt élünk, de nem fog sokáig tartani.” Jósata szerint „egy generáción belül... visszatér a lázadások és felkelések időszaka, Európa gazdag zónáiban éppúgy, mint Ázsia, Afrika és Latin-Amerika szegény országaiban”. Ez egyelőre nem következett be – bár Szlovákiában volt már éhséglázadás –, bekövetkezett viszont a második gazdasági világválság. Amikor ezeket a sorokat írom, épp bemandja valamelyik kereskedelmi rádió, hogy a *Spiegel* cikke szerint az újfasiszta NPD egyik vezetője kijelentette, pártja kész átvenni a hatalmat, ha a lakosságnál „betelik a pohár”. Az NPD-nek jelenleg csak három tartományban van képviselője, de a válság épphogy elkezdődött. Van idő. De mennyi?

A túlfogyasztásból és túlköltekezésből bekövetkező krízis, amely bár nem egyenlő mértékben sújt mindenkit – újraélesztve ezzel a társadalmi különbségeken alapuló berendezkedés lejártnak vélt paradigmáját –, de egyformán kiváltja az elégedetlenséget a különféle társadalmi rétegekből, törvényszerűen visz az addig elfogadott vagy elfogadottnak látszó együttélési normák felbomlásához. A gazdasági katasztrófa magával hozza a morális katasztrófát, az elvek és eszmék